

УДК 332.135

ХРОНОЛОГІЯ ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Брензович К.С., Ерфан Є.А.

Ужгородський національний університет

Досліджено хронологію політичних та економічних трансформаційних процесів європейської інтеграції. Визначено та охарактеризовано сім основних етапів розвитку ЄС, в тому числі передінтеграційний. Проаналізовано базові умови, що сприяли успішному розвитку регіонального інтеграційного об'єднання. Досліджено економічні та політичні ефекти останніх трьох хвиль розширення ЄС та наслідки приєднання країн Центрально-Східної Європи для подальшого поглиблення європейської інтеграції.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, політична трансформація, економічна трансформація, розширення Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Сучасний етап існування найбільш потужного в світі за низкою економічних параметрів інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу – більшість експертів-економістів, політиків, представників громадського сектору характеризують як нестабільний, кризовий, висловлюються сумніви щодо перспектив подальшого його існування. Криза еврозони, спричинена зовнішніми заборгованос-

тями країн-членів та загальним погіршенням кон'юнктури світових ринків після глобальної кризи 2008 року, та внутрішня політична криза, що виявляється в ускладненні прийняття спільних рішень, є відображенням діалектичного взаємозв'язку політичної та економічної складових інтеграції, тобто взаємозалежності та суперечливості політичних та економічних процесів всередині об'єднання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх дванадцяти років з моменту розширення 2004 року питання наслідків останніх хвиль розширення активно обговорюється у наукових колах ЄС. Зокрема, проблеми та перспективи подальшого розширення розглядаються у працях Дж.А. Тавареса [2], К. Фрейзера [3], Г. Авері [5], питанню «втоми від розширення» присвячені публікації Д. Форга [8] та Дж. О'Бреннана [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В контексті вступу в силу в 2016 році економічної частини Угоди про Асоціацію з ЄС та поглиблення співпраці в інших аспектах, актуальності набуває необхідність аналізу сучасного етапу інтеграції ЄС у всіх проявах останньої, що дасть можливість у загальних рисах окреслити можливі напрями подальшого поглиблення інтеграції, оцінити їх вплив на євроінтеграційні перспективи потенційних претендентів на вступ. При цьому, в колі особливого інтересу перебуває питання змін, спричинених у економічному, політичному житті ЄС після приєднання останніх 13 членів, оскільки згадані хвилі розширення мають віддалені наслідки для об'єднання загалом, та, без сумніву, впливають на те, чи матиме Україна реальну перспективу членства в союзі.

Мета статті. Метою статті є дослідження еволюції політичної та економічної трансформації ЄС, загальний аналіз змін у політичній та економічній архітектурі Союзу під впливом останніх хвиль розширення та оцінка фактичних і потенційних наслідків таких змін для об'єднання загалом та претендентів на вступ зокрема. В межах визначеної мети дослідження, сформульовано наступні завдання:

- в загальних рисах окреслити та проаналізувати основні етапи розвитку ЄС від заснування до сучасності, з акцентом на взаємозалежність політичної та економічної складових процесу інтеграції;
- проаналізувати короткострокові економічні та віддалені економіко-політичні наслідки останніх трьох хвиль розширення ЄС та їх зв'язок із сучасною кризою ЄС;
- узагальнити прогностичний матеріал щодо поглиблення інтеграції та сформулювати можливі наслідки аналізованих процесів для України.

Інформаційну базу дослідження становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених, експертні оцінки та дані статистичних баз Європейського Союзу. В процесі дослідження використано методи ретроспективного аналізу, порівняння, системного аналізу, політичні та економічні аспекти інтеграції розглядаються у їх діалектичній взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Аналіз основних етапів розвитку ЄС, причин його створення і трансформаційних процесів, що відбувалися і нині тривають у політичній та економічній сфері об'єднання, дозволяють виділити певні вихідні умови, групи факторів, завдяки яким інтеграційне утворення донині залишається найбільш успішним за усіма ключовими параметрами:

1. *Природно-економічні умови.* Крім територій у складі ЄС, що знаходяться у підпорядкуванні її членів за межами континентальної Єв-

ропи (португальські Азорські острови і Мадейра, іспанські Канарські острови, французькі Реюньйон, Гвіана, Гваделупа, Мартиніка), на сьогодні площа ЄС – це сприятлива для життя територія в межах Євразійського континенту з різноманітним ландшафтом, достатнім рівнем забезпеченості відновлюваними ресурсами, де проживає 503 млн. осіб населення (третє місце в світі після Китаю та Індії) [1].

Більшість європейців мешкають у помірному кліматі, у відносній близькості до моря, переважно в міській місцевості. Високий рівень урбанізації, компактна і зручна за ландшафтом територія сприяли розбудові ефективної системи транспортних комунікацій, що позитивно позначилось на економічній взаємодії учасників союзу. Зазначене вигідно вирізняє ЄС з-поміж подібних союзів, що мали на меті створення внутрішньоконтинентального інтеграційного об'єднання (МЕРКОСУР у Південній Америці чи АСЕАН у Південно-Східній Азії), однак характеризуються значно складнішими базовими природними умовами, що вносить певні корективи у можливості реалізації інтеграційних задумів.

2. *Історична спільність та національна толерантність.* Відносна гомогенність соціально-культурних рис країн, що входять до ЄС – близькість культур, спільна історія та відсутність радикальних протиріч у релігійних поглядах – дозволяють проводити ефективну інтеграційну політику в науковій та культурній сферах. З одного боку – це унікальна, європейська ідентичність, самоусвідомлення громадян ЄС як носіїв європейської культури, з іншого – перевага до європейських цінностей у поєднанні зі збереженням культурної, мовної ідентичностей країн-членів союзу (у ЄС діє 24 офіційні мови, ще 5 мають статус напівофіційних).

3. *Чітка вісь політичного та економічного лідерства.* В основі створення союзу в первинному його вигляді є роль відомих політиків, таких як Р. Шуман та К. Аденауер, Ж. Моне та У. Черчіль, що є авторами ідеї про об'єднану Європу, та франко-німецька вісь економічного та політичного лідерства, що сформувалася від самого моменту створення союзу та діє сьогодні (донині, Париж та Берлін залишаються основними рушійними силами, що приймають ключові рішення щодо європейській інтеграції), а також суттєвим впливом США на початковому етапі розбудови.

4. *Консенсус, солідарність та політична воля.* У взаємовідносинах країн-членів панує підхід, що заснований на поєднанні консенсусу, солідарності та толерантності й полягає у неприпустимості ізолювання окремого члена, що зіткнувся із значними проблемами, в тому числі економічними (як, приміром, Греція за сучасної боргової кризи), призупиненні впровадження подальших реформ до того моменту, поки до цього не будуть готовими усі члени), та готовності забезпечити належні фінансові трансфери країнам-членам для боротьби з певними труднощами.

Традиційно, етапи розвитку ЄС розглядаються виходячи з ознак економічної інтеграції (зона преференційної торгівлі – зона вільної торгівлі – митний союз – спільний ринок – економічний союз). Однак враховуючи складну інституційну будову, масштаби об'єднання, економічну та по-

літичну складову інтеграції, на нашу думку, не можна розглядати розрізнено. По-перше, політичну мету примирення та співіснування країн Заходу у біполярному геополітичному середовищі у повоєнний час було досягнуто завдяки формуванню спільної економічної цілі: подальша співпраця країн Європи формувалася на базі

спільного інтересу в стратегічній галузі (вугільна галузь, сталеливарна, атомна енергетика). По-друге, в сучасних умовах політичної та економічної архітектури об'єднання (значні розбіжності у економічних показниках, послаблення позицій соціал-демократичних сил та зростання популярності політичних сил, збудованих на кон-

Таблиця 1

Основні етапи політико-економічної трансформації ЄС

Назва етапу, часовий проміжок	«Вертикальна» трансформація (політична та економічна співпраця)	«Горизонтальна трансформація» (розширення об'єднання)
Передінтеграційний 1945-1950	Розробка концепції розбудови повоєнної Європи і примирення Франції та Німеччини завдяки утворенню об'єднання країн із системою наднаціональних органів. «Днем народження» Європи сьогодні вважається 9 травня 1950 року, коли міністр закордонних справ Франції Р. Шуман запропонував створити Європейську спільноту вугілля і сталі з метою об'єднання вугільних та сталеливарних ресурсів країн-учасниць (European Coal and Steel Community).	-
Перший Утворення галузевого спільного ринку та митного союзу 1951-1957	Формування галузевого спільного ринку на основі Паризького договору про створення Європейської спільноти вугілля і сталі (1951). Договір передбачав створення спільного ринку вугілля і сталі держав, неприпустимість застосування експортних та імпорتنих мит, протекціонізму чи іншої прямої державної підтримки даних галузей. Поглиблення співпраці між даними країнами характеризує утворення ще двох важливих організацій – Євроатому та Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), як наслідок – розширення галузевого спрямування інтеграції та поглиблення інституційної складової співпраці.	Діючі члени (країни-засновниці): Бельгія, Франція, Німеччина, Італія, Люксембург та Нідерланди
Другий Багатогалузева інтеграція та створення митного союзу 1958-1969	Поглиблення співпраці у сфері митної політики, поширення сфер спільної економічної політики, об'єднання у 1967 році ЄСВС, ЄЕС та Євроатому в Європейські Співтовариства, із єдиною системою інститутів із одночасним збереженням функціонування організацій-попередниць. Зростає інтерес з боку сусідніх країн щодо приєднання до співтовариств, однак переговори про розширення із претендентами не завершуються успішно через нерозробленість відповідного правового механізму розширення та відсутність політичної волі окремих країн-засновників.	Діючі члени: (6) Розширення: невдала спроба приєднання нових членів (Великобританії, Данії, Ірландії та Норвегії)
Третій Формування орієнтирів зовнішньої політики та внутрішньої економічної співпраці 1970-1979	Поглиблення економічної інтеграції в енергетичній сфері та регіональному розвитку, розробка спільної зовнішньої політики та формування правових засад функціонування наднаціональних органів – перші прямі вибори до Європарламенту 1979 року. Розроблено засади Європейської політичної співпраці.	Відбувається формування механізмів розширення. Діючі члени: (9)* <i>Перша хвиля розширення (1973)</i> (Великобританія, Данія, Ірландія).
Четвертий Активне розширення об'єднання та початок формування спільного ринку 1980-1991	Єдиним Європейським Актом модифіковано Римські договори і визначено програму переходу до спільного ринку до 1993 року. Формалізовано Європейську політичну співпрацю, що поклало початок новій спільній зовнішній та безпековій політиці. Формулюється і обговорюється ідея побудови політичного та монетарного союзів. Шенгенська угода.	Кордони ЄС розширилися за рахунок середземно морських країн та об'єднання Німеччини. Діючі члени: (12) <i>Друга хвиля (1981)</i> – Греція <i>Третя хвиля (1986)</i> – Іспанія, Португалія
П'ятий Формування економічного та монетарного союзу 1992-2003	Перетворення Маастрихтським договором Європейських Співтовариств на Європейський Союз із відповідною передачею повноважень європейським інституціям та їх розширенням. Формування валютного союзу із введенням власної валюти.	«Стабільне» розширення кордонів Євросоюзу за рахунок Австрії, Швеції, Фінляндії. Діючі члени: (15) <i>Четверта хвиля (1995)</i> – Австрія, Фінляндія, Швеція
Шостий (сучасний етап) – Період внутрішніх економічних та політичних суперечностей 2004-...	Здійснено невдалу спробу введення Конституції ЄС (відповідну угоду не підтримали на національних референдумах всі члени). Запроваджено аналог державницької посади міністра закордонних справ – Верховний представник із закордонних справ і політики безпеки, вдосконалено інституційну структуру управління зовнішньою політикою. Початок світової фінансово-економічної кризи призвів до погіршення соціально-економічних показників ЄС загалом та тривалих боргових криз окремих членів.	Діючі члени: (28) <i>П'ята хвиля (2004)</i> – Угорщина, Кіпр, Латвія, Литва, Естонія, Мальта, Польща, Словаччина, Словенія, Чехія <i>Шоста хвиля (2007)</i> – Румунія, Болгарія <i>Сьома хвиля (2013)</i> – Хорватія Політика розширення стає більш поміркованою та консервативною.

Укладено автором з урахуванням [1-4], [7]

цепції євроскептицизму), від вдалого поєднання кроків у політичній та економічній площинах інтеграції залежатиме добробут та майбутнє Європейського Союзу.

Тому, доречною буде така періодизація політико-економічної трансформації ЄС, що враховуватиме як поглиблення економічної співпраці, так і розширення інтеграції в політичній площині. Важливо при цьому проводити оцінку впливу горизонтальної інтеграції (розширення ЄС за рахунок приєднання нових членів) на внутрішні трансформаційні процеси в об'єднанні. Відповідно до авторської періодизації виділено сім етапів (в тому числі переінтеграційний), що охоплюють період від завершення Другої світової війни і формування спільних пріоритетів розвитку повоєнної Європи – до сучасного, найбільш суперечливого і складного етапу розвитку ЄС (таблиця 1).

Тривалість кожного періоду коливається від 5 до 11 років, а виділення етапів виконано на підставі узагальнення сутнісних змін у горизонтальній трансформації (розширення кількості членів), та поглибленій (вертикальній) інтеграції – в інституційній будові союзу, зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних пріоритетах, розширенні економічної співпраці всередині союзу.

На наш погляд, найбільш стабільним періодом історії політико-економічної трансформації був час з 1992 по 2003 роки, який характеризувався сталим економічним зростанням та стабільним безболісним горизонтальним розширенням за рахунок приєднання Австрії, Фінляндії та Швеції. Для даного етапу характерна відносно стабільна соціально-економічна ситуація, зближення національних економічних політик з метою запровадження Європейського валютного союзу, і, водночас, глибока політична інтеграція, що виявлялася в ускладненні інституційної будови ЄС, запровадженні європейського громадянства, прийнятті рішення про створення монетарного союзу, і власне – початком історії сучасного Європейського Союзу.

Сучасний етап існування ЄС, що розпочався найбільшим в історії об'єднання розширенням його кордонів у 2004 році, значно змінив не тільки його територіальну базу, але і змінив значні корективи у його «людській» будові, як у трудовому, так і в соціально-політичному розумінні. Завдяки приєднанню 10 нових країн населення ЄС збільшилося на 74,722,685 осіб (або на 19,57%), територія – на 737,690 кв. км. (на 17,97%), що зробило ЄС найбільшим у світі регіональним інтеграційним об'єднанням.

Для країн, що приєдналися, процес інтеграції супроводжувався складними процесами приведення у відповідність європейським стандартам національного законодавства, в першу чергу в економічній сфері, перебудовою національних виробництв до умов функціонування в умовах спільного ринку, стабілізацією фінансового ринку задля запровадження євро. Однак в цілому, як свідчать дослідження економічних наслідків розширення в перші 10 років після входження до складу ЄС [5-6], економіки зазначених країн отримали більше переваг, аніж негативних ефектів. До позитивних наслідків приєднання в економічній площині можна віднести зростання національних економік та добробуту населення

(для всіх нових членів характерним було зростання ВВП та ВВП на душу населення, середнього рівня оплати праці), зникнення рівня безробіття, зростання потоку прямих іноземних інвестицій та поживлення конкурентного середовища. При цьому, наприклад, економіка Кіпру виявляла зростання навіть у першому кварталі 2009 року в розпал глобальної економічної кризи [5, с. 55]. Спільним негативним наслідком для усіх нових членів стало зростання рівня інфляції, для окремих країн – зростання зовнішнього боргу. Водночас і окремі «молоді» країни ЄС, і економіка об'єднання загалом отримали вираш від поживлення взаємної міжнародної торгівлі.

Разом з тим, розширення 2004, а тим більше – приєднання Румунії та Болгарії у 2007 році, поклало початок новому етапу ЄС, що характеризується наростанням популярності євроскептицизму та призупинкою вертикальних перетворень. З приєднанням у 2004 році десяти нових членів ВВП на душу європейського населення відповідно знизився з 20,200 до 18,394 дол. США (-8.94%). При цьому сукупний ВВП ЄС зріс лише на 8.88% [7]. За деякими даними, ЄС витратив понад 10 мільярдів євро на країни-претенденти на вступ у 1990-х, більше 22 мільярдів у період між 2000 та 2006 роками, та більше 57 мільярдів євро після приєднання. Країни, що приєдналися у 2004 році, отримали від ЄС на 4 млрд. євро більше, ніж внесли до спільного бюджету. 2006 році Болгарія та Румунія отримали близько 1.5 млрд. євро ще до вступу [8-9]. Фінансовий тягар по зміцненню економіки недостатньо підготовлених до вступу в ЄС країн був покладений на попередніх членів, що зумовило концептуальне переосмислення майбутнього розширення АС.

Особливим питанням, яким євроскептики аргументують невдоволення суспільства всередині ЄС приєднанням нових членів, є погіршення ситуації на ринку праці країн «старої» Європи. До прикладу, більшість безробітних у перші роки після розширення 2004 року (70%, за даними [6]), сконцентрувалися у Великобританії та Ірландії, що призвело до зниження рівня оплати праці в країні. Зазначене вище, а також погіршення ситуації із рівнем злочинності у зв'язку з «експортом» криміналу з нових до старих членів ЄС, викликало значні труднощі у подальшому поглибленні інтеграційних процесів (провалом національних референдумів у Франції та Данії щодо конституційного договору 2005 року). Сьогодні це соціально-політичне явище, яке характеризує негативне бачення подальшого розширення ЄС, що склалося у європейському суспільстві, асоціативно негативний зв'язок між «розширенням» і «поглибленням», має назву «втома від розширення» («enlargement fatigue») [10]. Цей феномен здебільшого характерний для «старих» членів ЄС, в той час як населення більшості країн, що приєдналися до союзу у 21 столітті, більш оптимістично ставляться до ідеї подальшого розширення.

Хоча найбільші сумніви щодо подальшого приєднання нових членів стосуються Туреччини, яка вже є офіційним кандидатом разом з Албанією, Сербією, Чорногорією та Македонією, тривають обговорення можливостей подальшого розширення, в тому числі щодо приєднання Грузії та України. Спираючись на досвід останніх при-

еднань та враховуючи нинішню економічну та політичну ситуацію в ЄС, офіційні представники Євросоюзу та експерти висловлюють думку, що в подальшому рішення про залучення нових членів буде прийматися не тільки з врахуванням готовності нових кандидатів виконувати поставлені зобов'язання, але й за умови, що таке розширення не спричинить зниження ефективності функціонування інституцій ЄС та не призведе до дестабілізації спільних фінансів [11].

Висновки. Таким чином, трансформація інтеграційного об'єднання – це складний, тривалий і суперечливий процес зближення країн-учасниць завдяки об'єднанню зусиль щодо вирішення спільних проблем, який відбувається у двох взаємопов'язаних вимірах – політичному та економічному, та виявляється у територіальному розширенні інтеграційного об'єднання

(горизонтальна, географічна трансформація) та погоджених інституційних змінах. За більш як півстоліття інтеграції в Європі розбудовано дієву сферу повноважень органів системи інституцій ЄС, яка поширюється в тій чи іншій мірі на всі сфери функціонування державних утворень, від економіки – до зовнішньої безпеки. Однак, аналіз впливу останніх хвиль розширення на економічну та політичну ситуацію в об'єднанні дає підстави припускати, що подальше розширення ЄС є далекою перспективою і відбуватиметься не тільки в разі чіткого дотримання претендентами визначеного порядку приєднання і висунення більш жорстких вимог з боку ЄС, що дозволить мінімізувати негативний вплив приєднання нових економік на спільний ринок, але й виключно за умови подолання суспільного спротиву подальшому розширенню.

Список літератури:

1. Living in the EU [Електронний ресурс] // Official website of the European Union. – Режим доступу до ресурсу: http://europa.eu/about-eu/facts-figures/living/index_en.htm
2. Tavares J. A. On The Future of European Integration: Idea, Economics and Political Economy. / Dr. Jose A. Tavares // Dahrendorf Symposia Series. – Working Paper. – 2012. – № 13. – P. 1–11.
3. Fraser C. The European Union as a Model for Regional Integration: Working Paper / Cameron Fraser. – New York: the Council on Foreign Relations Publications Office, 2010. – 5 p.
4. Врадій О. Європейський Союз у процесі соціально-політичних трансформацій / О. Врадій // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – 2009. – С. 145–156.
5. Avery G. Enlarging the European Union: Effects on the new member states and the EU [Електронний ресурс] / Graham Avery, Anne Faber and Anne Schmidt // Trans European Policy Studies Association, Brussels. – Режим доступу: https://www.um.edu.mt/_data/assets/pdf_file/0017/71054/Enlarging_the_European_Union.pdf
6. Zahn R. European enlargement and the economic crisis: impact and lasting effects [Електронний ресурс] / Zahn Rebecca // European trade union institute working paper. – 2013. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: [https://pure.strath.ac.uk/portal/en/publications/european-enlargement-and-the-economic-crisis\(fc3c3629-3994-4c82-bd86-80709fa4fc5a\)/export.html](https://pure.strath.ac.uk/portal/en/publications/european-enlargement-and-the-economic-crisis(fc3c3629-3994-4c82-bd86-80709fa4fc5a)/export.html)
7. The EU enlargement 2004 [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: http://en.wikipedia.org/wiki/2004_enlargement_of_the_European_Union#endnote_4
8. Fogue D. Enlargement Fatigue in the European Union [Електронний ресурс] / D. Fogue, N. Kehoskie – Режим доступу до ресурсу: http://www.barnesrichardson.com/4E8FDC/assets/files/News/tbl_s47Details_FileUpload265_126_fogue_fatigue.pdf
9. Xing Hua. EU Enlargement in the 21st Century: New Stage and Challenges [Електронний ресурс] / Hua Xing. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ciis.org.cn/english/2014-09/23/content_7254504.htm
10. O'Brennan J. Enlargement Fatigue and its Impact on the Enlargement Process in the Western Balkans [Електронний ресурс] / John O'Brennan. – Режим доступу до ресурсу: <http://grammatikhilfe.com/IDEAS/publications/reports/pdf/SR018/OBrennan.pdf>

Брензович Е.С., Ерфан Е.А.

Ужгородский национальный университет

ХРОНОЛОГИЯ ПОЛИТИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: УГРОЗЫ И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Аннотация

Исследована хронология политических и экономических трансформационных процессов европейской интеграции. Определены и охарактеризованы семь основных этапов развития ЕС, в том числе прединтеграционный. Проанализированы базовые условия, способствовавшие успешному развитию регионального интеграционного объединения. Исследованы экономические и политические эффекты последних трех волн расширения ЕС и последствия присоединения стран Центрально-Восточной Европы для дальнейшего углубления европейской интеграции.

Ключевые слова: Европейский Союз, европейская интеграция, политическая трансформация, экономическая трансформация, расширение Европейского Союза.

Brenzovych K.S., Erfan E.A.

Uzhgorod National University

THE CHRONOLOGY OF POLITICAL AND ECONOMIC TRANSFORMATION OF THE EUROPEAN UNION: CURRENT THREATS AND CHALLENGES

Summary

The chronology of political and economic transformation processes of European integration is studied. Seven main stages of the EU development, including pre-integration stage, are defined and described. The basic conditions are analysed, that contributed to the success of regional integration in Europe. The economic and political effects of the last three waves of EU enlargement and the consequences of the accession of Central and Eastern Europe for the further deepening of European integration are studied.

Keywords: European Union, European integration, political transformation, economic transformation, enlargement of the European Union.